

О. А. Корольчук,
аспірант кафедри управління охороною суспільного здоров'я,
Національна академія державного управління при Президентові України

ДИНАМІКА ПОКАЗНИКІВ РЕПРОДУКТИВНОГО ЗДОРОВ'Я — ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

*У статті розглядаються проблемні питання удосконалення державного регулювання охоро-
ни репродуктивного здоров'я як індикатора соціально-економічного, культурного розвитку сус-
пільства розглянуто динаміку показників охорони репродуктивного здоров'я, що характери-
зують стан демографічної ситуації та впливають на рівень показників рівня людського розвит-
ку України.*

*Ключові слова: репродуктивне здоров'я, демографічні показники, охорона репродуктивного здоров'я, ди-
наміка показників природного руху населення, державне регулювання охорони репродуктивного здоров'я.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Загальновідомо, що охорона репродуктивного здоров'я є пріоритетним напрямом державної політики України сьогодні, тому вивчення показників стану репродуктивного здоров'я (далі — РЗ) населення з метою визначення напрямів розвитку ефективного державного управління системою його охорони є актуальною вимогою сучасного жит-тя.

Загальновизнано, що РЗ є об'єктивним критерієм стану громадського здоров'я населення, індикатором соціальних, економічних та екологічних проблем в тій чи іншій країні. Показники стану РЗ прямо впливають на стан та динаміку демографічних процесів та показників людського розвитку, тому вивчення процесів, що відбуваються в динаміці цих індикаторів, є важливим завданням.

ВСТУП

Зміцнення репродуктивного здоров'я є запорукою розвитку, стабільності і загалом існування, держави, тому питання удосконалення державного регулювання саме цієї сфери, ми переконані, є вкрай важливим завданням науковців та управлінців. Стан РЗ населення відображається на стані загального здоров'я, тривалості та якості життя, трудової активності населення та його збереження є запорукою національної безпеки країни.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Питанням реалізації політики держави та удосконален-ням процесу ДУ сфери охорони РЗ приділялася увага та-кими науковцями, як Н. Рингач, О. Лебедева, Н. Гойда, Н. Жилка, М. Ілляш та ін., проте системності такі досліджен-ня, на жаль, не набули. Сьогодні знову визначив актуаль-ним питання удосконалення державного управління сфе-рою ОРЗ С.Мокрецов. Численні дослідження вітчизняних науковців-демографів Рамазанова Ш., Лібанової Е., Мель-ника С., Гаврюченко Г., Шубенко С., Сергієнко О., Заюко-ва І., Семів Л., Вовканича С., Лавриненко С. та інших підтверджують наявність в Україні некерованої демографічної кризи та звуження демографічної бази відтворен-

ня людських ресурсів, що являє собою реальну загрозу здатності національної економіки до самовідтворення і освоєння сучасної інноваційної моделі економічного зро-стання, а в глобальному масштабі — економічній безпеці країни [3].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Належний рівень РЗ передбачає повну реалізацію прав громадян щодо свободи вибору репродуктивної поведін-ки, в т.ч. виборі партнера, кількості дітей, величини інтер-генетичних інтервалів, доступності кваліфікованої інфор-мації і засобів задоволення потреб, пов'язаних із відтво-ренням та сексуальним здоров'ям, гендерною рівністю, сексуальною і репродуктивною безпекою, в т.ч. правом на конфіденційність тощо.

Соціально-економічна нестабільність, спорадичність ведення реформування СОЗ призвели до помилок і про-блем, що позначилися на населенні країни — головному суб'єкті сучасних перетворень. Переміщення відповідаль-ності за здоров'я індивіда на нього особисто та него-товність людей до такої сумлінності щодо збереження, по-кращення особистого здоров'я також впливали на по-гіршення стану здоров'я населення та, як наслідок, демо-графічної кризи.

Незадовільний рівень матеріального добробуту, умов життя і діяльності людей в Україні, несприятливість соці-ально-психологічного клімату є сьогодні вагомими галь-мівними факторами розвитку українського суспільства, що відбивається у процесах відтворення населення, погіршен-ня здоров'я нації, швидкості еміграційних процесів та по-слаблення інституту сім'ї, незадовільний стан екології — фактори, що здійснюють негативний вплив на стан здоро-в'я та процес відтворення населення, відповідно, загост-рюють проблеми природного приросту, народжуваності, смертності та очікуваної тривалості життя. Для нашої краї-ни характерні високий рівень інвалідності населення, особ-ливо на території промислових регіонів та тих, що пост-раждали від аварії на Чорнобильській АЕС. До того ж не-сприятлива екологічна ситуація посилює генетичний тягар,

збільшивши народжуваність дітей із вадами здоров'я та розвитку. Продовжують посідати провідне місце в проблемах сучасної ОЗ України ВІЛ/СНІД, туберкульоз, наркоманія, алкоголізм, психічні розлади. Загрозливим є тенденція до "омолодження" вад здоров'я, що спостерігається останні роки. Тому вони мають постійно відслідковуватися, моніторуватися та влада повинна вживати відповідні ефективні заходи для їх усунення або зменшення їх негативного впливу на здоров'я населення.

Сьогодні ще не розроблено узагальнених індексів, що характеризують стан РЗ населення, тому іде екстраполяція показників громадського здоров'я. В даній статті розглянемо демографічні показники (природний рух населення, дитяча та перинатальна смертність, материнська смертність) та динаміку чисельності населення України — основного людського ресурсу трудового, інтелектуального, демовідтворювального потенціалів нації.

Вивчаючи динаміку чисельності населення з початку 90-х років минулого століття, спостерігається стійка тенденція до її скорочення. Так, смуга депопуляції почалася з 90-х років минулого століття триває і сьогодні, хоча і дещо уповільнилася. За останні 20 років населення України зменшилося більше ніж на 5 млн осіб, що складає майже 10% населення України, при цьому не було ні війн, ні збройних конфліктів, ні масових епідемій (за даними державної служби статистики України в 1990 р. в Україні налічувалося 52838,5 тис. наявного населення, на початок 2009 р. — лише 46143,7 тис., на початок 2012 р. — 45778,5 тис. осіб). Протягом останніх трьох років — з 2009 по 2011 рр. — природне скорочення населення України помітно уповільнилося. Так, за останні 5 років кількість населення скоротилася на 1 млн осіб, протягом минулого року — на 144,9 тис. осіб (0,4%). Динаміку чисельності населення за останні 15 рр. (з 1998 по 2012 рр.) представлено на рис. 1.

За оцінкою Державної служби статистики України, станом на 01.01.2012 р. населення країни становило 45778,5 тис. осіб, що ввело Україні в п'ятірку найбільших країн Європи, займаючи на початок 2012 р. п'яте місце після Німеччини, Великої Британії, Франції та Італії [4].

Затягнута соціальна криза, економічні негаразди в країні та несприятливий соціально-психологічний клімат в суспільстві нанесли свій негативний відбиток на динаміку смертності населення України. На абсолютну кількість померлих впливає число населення різних вікових груп, динаміка смертності яких має своє відображення на загальній смертності населення країни. В останні роки значення набуло скорочення вікових інтенсивностей смертності в більшості вікових груп.

За даними Державної служби статистики України, у 2011 р. смертність в Україні зменшилася на 4,8%, що показано в табл. 1. При цьому скорочення числа померлих жінок було вище, ніж у чоловіків (5,0% і 4,6%). Однак темп зниження смертності 2011 р. був у півтора рази нижчим, ніж у 2009 р. [4].

Вагомим фактором, що негативно впливав на чисельність населення України, є смертність населення працездатного віку, де особливістю залишається "надсмертність" чоловіків. Так, у 2003 р. показник смертності чоловіків у працездатному віці від усіх причин перевищував смертність жінок у 3,6 разів, що є, беззаперечно, загрозливим для відтворення нації.

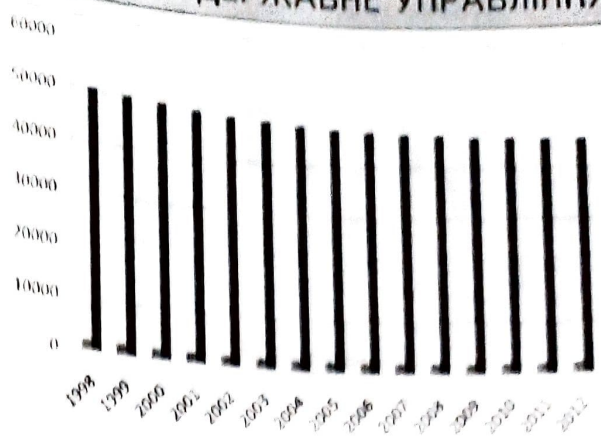

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення за останні 15 років (дані Державної служби статистики України)

Таблиця. 1. Кількість померлих та загальні коефіцієнти смертності України

Рік	Число померлих (тис. осіб)		Загальні коефіцієнти смертності (%)	
	Жителі міста і села	Жителі міста у % до жителів села	Жителі міста і село	Жителі міста у % до жителів села
2007	762,9			
2008	754,5	157,2	16,4	73,1
2009	706,7	158,8	16,3	73,9
2010	698,2	157,5	15,3	72,5
2011	664,6	161,4	15,2	73,7
2011р. у % до 2007р.	87,1	X	14,5	74,0
			88,4	X

Сьогодні спостерігаються позитивні зрушення даної проблеми; так, станом на 2011 р. кількість померлих у працездатному віці скоротилася на 8%. У 2011 р. порівняно із 2010 р. як серед чоловіків, так і серед жінок більше всього смертність знизилася в працездатному віці, особливо у осіб старше 40 років.

Оскільки працездатний вік практично збігається із репродуктивним, незворотні втрати осіб чоловічої статі деформують статеві співвідношення у суспільстві, зумовлюють значну кількість одиноких жінок, неповних сімей та дітей-сиріт, що є тягарем для соціально-економічного забезпечення країни.

На жаль, кількість населення репродуктивного віку зазнає змін разом зі зміною загальної чисельності населення країни. Кількість і статево-вікова збалансованість покоління батьків та їхньої шлюбної і дітородної активності прямо впливає на чисельність народжених дітей. Ніякі соціально-економічні та культурно-психологічні важелі не діятимуть, якщо не буде репродуктивного потенціалу, тобто населення плідного віку, здатного до народження життєздатного і здорового покоління дітей.

Так, за 20 років від початку незалежності в Україні кількість населення репродуктивного віку щорічно скорочувалася в середньому на 0,02%. Важливо те, що скорочення осіб репродуктивного віку відбувалось повільніше, ніж зменшувалась загальна чисельність населення України. Більш відчутні негативні зміни відбулись в період 2001—2007 рр., коли Україна щороку втрачала по 0,77% усього населення, а чисельність осіб дітородного віку щорічно скорочувалась в середньому на 0,4%. Динаміка кількості жінок репродуктивного віку представлена на рис. 2.

У формуванні рівня смертності задіяні всі вікові групи, зокрема дитячі вікові групи. Серед демографічних

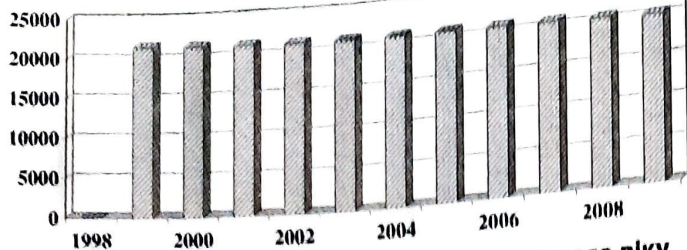

Рис. 2. Динаміка кількості жінок фертильного віку України з 1998 по 2009 роки

Таблиця 2. Показники малюкової та перинатальної смертності в Україні за останні 5 років (за даними Державної служби статистики України)

Роки	2007	2008	2009	2010	2011
Малюкова смертність	11,07	10,0	9,2	9,1	8,99
Перинатальна смертність	11,1	11,17	10,47	10,54	10,1

показників також розглянемо показники дитячої, перинатальної та материнської смертності, як прямі репродуктивні втрати.

Смертність немовлят та дітей в цілому почала знижуватись протягом останніх років. За даними Державної служби статистики України, смертність немовлят має позитивну динаміку: в 2011 р. коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року знизився на 18,2%, порівняно із 2007р. Негативна тенденція виявляється в показниках смертності немовлят, неонатальна смертність, на першому місяці життя. Зростає частка немовлят, що помирають на першому місяці життя (з 55% у 2001 р. до 62% у 2011 р.), та тих, що помирає на першому тижні життя (з 38% в 2001 р. до 44% в 2011 р.). Смертність дітей має позитивну динаміку протягом багатьох років, рівень її у віці 1—15 років, знизився на понад 10%.

Останні п'ять років в Україні рівень малюкової смертності з 11,0 знизився до 8,99, а перинатальної смертності — з 11,1 до 10,11 за той же період часу, що демонструє табл. 2.

Важливими для оцінки демографічної ситуації та для визначення стану РЗ населення є показники динаміки материнської смертності — одного з основних критеріїв соціально-економічного благополуччя суспільства, що відображає доступність, якість і своєчасність медичного обслуговування при вагітності та пологів. Серед основних причин материнських втрат дослідники визначають: екстраге-

нітальні захворювання, кровотечі, сепсис, гестози.

За період з 2007 по 2011 рр. відбулося різке зниження материнської смертності з 17,8 до 16,5,0 на 100 тис. живонароджених, що показано на рис. 3.

Різке зростання показника в 2009—2009 рр. зумовлено екстраординарною ситуацією в країні зумовленою на грип Н1Н1, внаслідок чого в соціологічній структурі материнської смертності за цей період збільшилася до 59,5% [6].

Аналіз демографічних показників природного руху населення в Україні свідчить про існуючу небезпеку щодо збереження та відтворення населення, що представлено на рис. 4.

Негативний показник природного приросту (природний убуток) населення у державі є сукупним результатом: низької народжуваності; високого рівня смертності населення; природного спаду і депопуляції (абсолютне зменшення чисельності) населення; високого рівня надсмертності чоловіків у працездатному віці; відносно низької тривалості життя населення (щодо розвинених країн) і дуже великої її різниці у жінок і чоловіків (майже 10 років); старіння населення.

Саме новонароджені діти визначають потенціал здоров'я населення, тому РЗ є демографічно значущим і соціально зумовленим. Якість життя і здоров'я сім'ї та суспільства впливають на внутрішньоутробний і ранній постнатальний розвиток. Рівень народжуваності в Україні в перші 10 років 21 сторіччя оцінювався як вкрай недостатній, що забезпечував заміщення попереднього покоління наступним лише на 79% (в містах 70%).

Рівень народжуваності в період останніх 15 років описувався дослідниками як найнижчий за весь період післявоєнної історії України. Зменшення числа шлюбів і збільшення числа розлучень; диспропорція в статевому складі населення, незалежно від причин, що її зумовлюють, — особливості розвитку виробничих відносин, міграційні процеси, наслідки воєн; активне залучення жінок до суспільного життя; незадовільний стан репродуктивного здоров'я; економічна ситуація в суспільстві, втрата традицій багатодітності — фактори падіння народжуваності, є загальною тенденцією демографічної динаміки економічно розвинених країн. Сьогодні Україна перетнула межу, що забезпечувала трохи розширене відтворення населення — співвідношення дводітності з тридітністю. Падіння рівня народжуваності пов'язане ще й з тим, що, згідно з соціологічними даними, молоді люди відмовляються народжувати дітей через невпевненість у завтрашньому дні,

через відсутність нормальної зарплати, за умов відсутності власного житла. До того ж залишається проблема забезпеченості — майже третина працездатного населення — безробітні. Сьогодні в Україні зберігається тенденція до одностатності, з елементами розвитку руху "child free", тобто людей, які свідомо відмовляються мати дітей з тих або інших певних своїх причин. На Україні менше мільйона сімей мають троє і більше дітей.

На думку А. Ситенко, наукового співробітника Українського інституту сексології та андрології НАМН України, соціально-економічні фактори є основними, що спричиняють зниження народжуваності. Серед них — соціальне становище громадян, недостатня увага до ролі інституту родини, втрата історичних українських традицій щодо сім'ї як основної складової суспільства та збереження культури взаємодіючих усередині сім'ї. Головними медичними про-

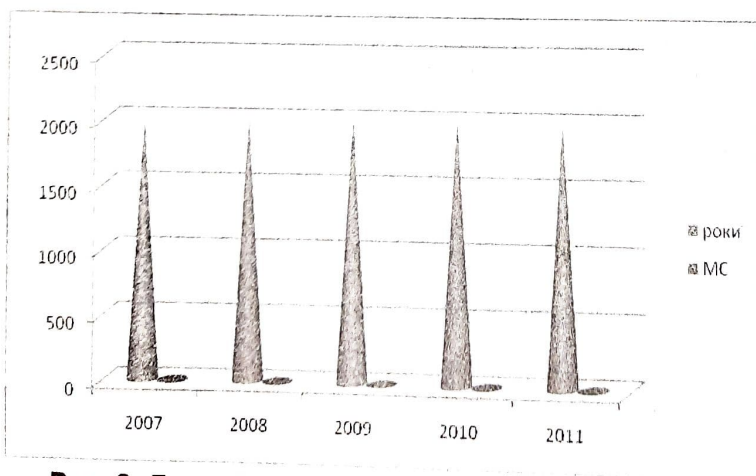

Рис. 3. Динаміка рівня материнської смертності в Україні з 2007 по 2011 рр. (за даними Державної служби статистики)

блемами у сфері репродуктивного здоров'я є материнська та малюкова смертність; високий рівень штучного переривання вагітності; значна кількість ускладнень у період вагітності та пологів; безплідність у чоловіків і жінок; поширення інфекцій, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ/СНІД; онкогінекологічна патологія. Крім того, на стан репродуктивного здоров'я населення впливає смертність чоловіків працездатного віку [7].

Серед факторів погіршення стану РЗ населення також відмічають аборт та його ускладнення, інфекції, що передаються статевим шляхом, які стають причиною безплідності, невиношування вагітності, онкогінекологічної патології, а також внутрішньоутробного інфікування плода з можливими тяжкими наслідками і навіть вадами розвитку. Рівень зазначеної патології має стійку тенденцію до подальшого підвищення.

Одна з вагомих причин розладу РЗ населення — ВІЛ-інфікування та захворюваність на СНІД. Так, щороку кількість ВІЛ-інфікованих вагітних збільшується на 20%. Сьогодні 10—15% українських сімей страждають від безплідності, що можна віднести до прямих репродуктивних втрат. Кількість безплідних подружніх пар становить близько 1 млн. Майже у 80% випадків причиною безплідності у жінок є штучне переривання вагітності, у 15—25% — запальні захворювання статевих органів.

Треба відмітити, що актуальність вивчення питань державного забезпечення охорони РЗ важлива ще й в аспекті забезпечення сталості рівня показників людського розвитку, оскільки для їх вимірювання використовуються показники, що характеризують рівень РЗ населення. Так, до складу показників, що вимірюють індекс гендерної нерівності, входять показники рівня материнської смертності, коефіцієнт народжуваності серед підлітків, індекс РЗ жінок, до складу показників індексу багатомірної бідності входять показники рівня дитячої смертності.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз динаміки демографічної ситуації протягом останніх років свідчить про наявність в Україні, на фоні соціально-економічних проблем, глибокої, важко керованої демографічної кризи, головною ознакою якої є негативні зміни кількості та якості населення, негативні наслідки якої важко передбачити.

Репродуктивне здоров'я є національним пріоритетом з поліфакторною етіологією, тому держава повинна вживати відповідні ефективні заходи в усіх напрямках життєдіяльності суспільства, для усунення або зменшення їх негативного впливу на здоров'я населення.

Рівень РЗ населення України безпосередньо впливає на рівень показників людського розвитку нашої країни, тому держава повинна вживати відповідні заходи для покращення та стабільності показників, що характеризують стан РЗ населення. Ефективне державне регулювання охорони РЗ — важливе завдання сьогодення, що впливає на стан розвитку країни. Відповідно, важливість створення державою умов для якісного, повноцінного та ефективного життя, здорового та працездатного довголіття є визначальними для збереження, покращення та формування РЗ населення.

Володіючи оперативною інформацією про реальні потреби людей в питаннях забезпечення охорони РЗ та їх задоволеність отриманими послугами в цій сфері, держава, що несе відповідальність за стан здоров'я свого населення,

з зможе через відповідні механізми адекватно реагувати на виклики часу та забезпечити стратегічну мету — збереження, зміцнення РЗ населення як чинника національної безпеки країни.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Серед важливих напрямків удосконалення державного управління системою охорони репродуктивного здоров'я, з метою стабілізації демографічної ситуації та покращення стану здоров'я населення, необхідно розробити систему моніторингу потреб населення та задоволеності якістю надання медичних послуг і ефективності функціонування системи, що виникають в даній місцевості, на даний момент, з врахуванням регіональної асиметрії України. Забезпечення зворотнього зв'язку від населення до управління є вкрай важливим питанням для вивчення.

Література:

- Білинська М., Рингач Н. Державне управління забезпеченням національної безпеки та чинники громадського здоров'я // Теорія та практика держ. упр.: Зб. наук. пр. — Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2008. — Вип. 1(20). — С. 417—425.
- Жилка Н.Я. Деякі аспекти реформування служби охорони репродуктивного здоров'я в Україні // Україна. Здоров'я нації. — 2007. — № 3. — С. 35—41.
- Москаленко В.Ф., Грузєва Т.С. Глобальні загрози громадському здоров'ю та сучасні стратегії боротьби з ними // Науковий вісник національного медичного університету імені О.О. Богомольця. — 2007. — № 1(11). — С. 12—15.
- Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2011 рік / За ред. Р.В. Богатирьової. — К., 2012. — 440 с.
- Щорічна доповідь про результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2011 рік / За ред. Р.В. Богатирьової. — К., 2012. — 570 с.
- Діяльність служби охорони матері і дитини в Україні / О.О. Дудіна, Н.Г. Гойда, Р.О. Моїсеєнко [та ін.] // Щорічна доповідь про результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2011 рік / За ред. Р.В. Богатирьової. — К., 2012. — 570 с.
- Прес-служба українського медичного часопису "Український медичний часопис": online www.umj.com.ua/article/8875/naslishe-45-millioniv
Стаття надійшла до редакції 27.09.2012 р.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

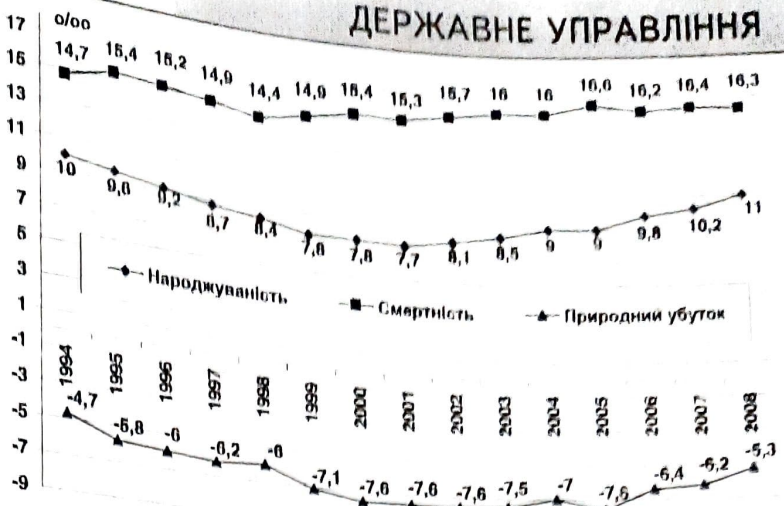

Рис. 4. Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного убттку населення